

QADIMGI KALENDARLAR

Sotvoldiyeva Munira Tursunali qizi
Namangan davlat universiteti. Tarix yo'nalishi
Ilmiy rahbar: Vahobov Botirali Mixailovich

Annotatsiya: Qadimgi kalendarlar ilk tsivilizatsiyalarning zukkoligi va madaniy nafosatidan dalolat beradi. Osmon harakatlarini kuzatishdan tortib, qishloq xo'jaligi faoliyatini tashkil qilishgacha bo'lgan bu kalendarlar dunyoni tushunish va navigatsiya qilish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qildi. Ushbu maqolada biz Mesopotamiya, Misr, Mayya, Xitoy, Rimlik, Inklar va Hindular kabi tsivilizatsiyalar tomonidan ishlab chiqilgan turli xil tizimlarni o'rganib, qadimiy kalendarlarning qiziqarli sohalarini o'rganamiz.

Kalit so'zlar: qadimgi kalendarlar, Mesopotamiya, Misr, Mayya, Xitoy, Rimlik, Inklar.

Taqvim yoki kalendar-yil, oy, hafta va kunlar hisoblashni yuritish tizimi. Quyosh, Oy, sayyoralarning ko'rinma harakati, kun bilan tunning almashinuvi, Oy fazalari va yil fasllarining davriy ravishda takrorlanib turishiga asoslanadi. Taqvimning paydo bo'lishi odamning xo'jalik faoliyatini yuritish ehtiyoji bilan bog'liq. Odamlar Quyoshning chiqib botishini kuzatib — kun, Oy o'rog'ining avval kattalashib, so'ng kichrayishiga qarab — oy, yil fasllarining davomida Quyoshning ufqdan qanchalik ko'tarilishini kuzatib yil tushunchalariga kelishgan. Asta-sekin vaqtni yana ham aniqroq hisoblash ehtiyoji bilan soat, minut birliklari, mifologik an'analar asosida hafta tushunchasi kiritilgan. Vaqt hisobini to'g'ri yuritish uchun dastlabki rasadxonalar qurilgan, quyosh soati o'ylab topilgan. Qadimgi taqvimlar o'tmishga oyna bo'lib xizmat qiladi va ilk tsivilizatsiyalar vaqtni qanday idrok etgani va o'lchaganligi haqida tasavvur beradi. Qadimgi Mesopotamiyaliklardan to mayyalar, xitoylar, misrliklar, rimliklar, inklar va hindlargacha bo'lgan davrda kalendarlarning rivojlanishi kundalik hayotning madaniy, diniy va amaliy jihatlari bilan uzviy bog'liq bo'lgan. Bu taqvimlar shunchaki vaqtni hisoblash vositalari emas, balki murakkab kosmologik e'tiqodlar, qishloq xo'jaligi amaliyotlari va ijtimoiy tuzilmalarni aks ettirgan. Qadimgi kalendarlarni o'rganishda biz ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan vaqtni o'lchash tizimlarining sirlari va ahamiyatini ochish uchun vaqt bo'ylab sayohatga chiqamiz. Har bir taqvim inson zukkoligi va tabiiy dunyo bilan aloqasi haqida noyob hikoyani aytib beradi, biz tarixning yo'nalishini shakllantirgan va bugungi kunda koinot haqidagi tushunchamizga ta'sir qilishda davom etayotgan vaqtning murakkab gobelenini qadrlashga taklif qilamiz. Mesopotamiyaliklar, eng qadimgi tsivilizatsiyalar qatorida, miloddan avvalgi 2000-yillarda oy taqvimini yaratdilar. Bu kalendar yilni 12 qamariy oyga ajratdi, quyosh yiliga mos keladigan interkalar oylar qo'shildi. Mesopotamiya astronomlari ushbu taqvimni ishlab chiqish uchun samoviy naqshlarni kuzatdilar va kelajakdagi kalendar tizimlariga asos soldilar. Qadimgi misrliklar Nil daryosining yillik suv toshqinini kuzatish va qishloq xo'jaligi faoliyatini sinxronlashtirish uchun quyoshga asoslangan murakkab taqvim yaratdilar. Har biri 30 kundan iborat 12 oy va yil oxirida besh kunlik bayram bilan Misr taqvimi ularning tabiiy dunyo va samoviy

jismlar bilan chuqur aloqasini aks ettirgan. Mesoamerikada Mayya tsivilizatsiyasi murakkab taqvimlarni ishlab chiqdi, jumladan Haab (quyosh taqvimi) va Tzolkin (muqaddas kalendar). Ushbu kalendarlar bir-biriga bog'lanib, diniy marosimlar, bashoratlar va qishloq xo'jaligini rejalashtirish uchun vaqtni hisoblashning murakkab tizimini yaratdi. Mayya kalendarlari ilg'or matematik va astronomik bilimlarni namoyish etadi. An'anaviy xitoy taqvimi - bu oy fazalarini quyosh pozitsiyalari bilan uyg'unlashtiradigan oy quyosh tizimi. Qishloq xo'jaligi tsiklini aks ettiruvchi 24 ta quyosh atamalariga bo'lingan Xitoy taqvimi madaniy an'analar, festivallar va qulay vaqtlarga ta'sir qiladi. Uning doimiy ahamiyati samoviy kuzatuvlarning inson faoliyati bilan uyg'unligini ta'kidlaydi. Qadimgi Rim kalendarlarning evolyutsiyasiga guvoh bo'lgan, miloddan avvalgi 45 yilda Yuliy Tsezar islohoti Yulian kalendariga olib kelgan. 365 kun va kabisa yillarga ega quyoshga asoslangan ushbu tizim zamonaviy Grigorian kalendariga asos solgan. Rim taqvimi vaqtni aniq o'lchashning boshqaruv va dinga ijtimoiy ta'sirini ko'rsatadi. Janubiy Amerikadagi Inka tsivilizatsiyasi ma'lumotlarni yozib olish uchun tugunli kordonlardan foydalanadigan noyob taqvim tizimi - Quipu-ga tayangan. Quipu ma'muriy, buxgalteriya va tarixiy maqsadlarga xizmat qilib, Inkaning vaqtni hisoblash va aloqaga innovatsion yondashuvini namoyish etdi. Panchang deb nomlanuvchi hind taqvimi marosimlar, bayramlar va kundalik faoliyatlar uchun qulay vaqtlarni belgilash uchun oy va quyosh elementlarini birlashtiradi. Hinduizmning muqaddas matnlari va kosmologik e'tiqodlaridan kelib chiqqan ushbu taqvim ruhiy amaliyotlarda vaqtning madaniy ahamiyatini ko'rsatadi.

Xulosa:

Qadimgi kalendarlar insoniyatning vaqt o'tishini tushunish va undan foydalanishga intilishining ramzi hisoblanadi. Bu xilma-xil tizimlar nafaqat amaliy ehtiyojlarni osonlashtirdi, balki madaniyatlar, tabiat va koinot o'rtasidagi chuqur ildiz otgan aloqalarni ham aks ettirdi. Qadimiy kalendarlarni o'rganish orqali biz ajdodlarimizning intellektual yutuqlari va madaniy boyliklari haqida chuqur ma'lumotlarga ega bo'lamiz, vaqtni hisobga olishning insoniyat sivilizatsiyasini shakllantirishdagi beqiyos ahamiyatini ta'kidlaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бакулин П. И., Блинов И. С., Служба точного времени, Москва, 1968.
2. Селешников С. И., История календаря и летоисчисления, Москва, 1977.
3. Сибульский В. В., Современные календари страны Ближнего и Среднего Востока, Москва, 1982.
4. Володомонов Н. В., Календарь; прошлое, настоящее, будущее, Москва, 1981;
5. Азамов А., Два столетия. Таблицы суточных соотношений календарей Хиджры и нашей эры